

KORTÁRSÁK SZENTELEKYRŐL

Amikor felszólítást kaptam, hogy a Szenteleky-émlékszámba írjak valami visszaemlékezést a jugoszláviai magyar irodalom két világháború közötti vezéralakjáról, gondolkodás nélkül visszautasítottam, mert nem érzem magam hivatottnak arra, hogy emlékezésemmel betolakodjak egy olyan körbe, amelynek tulajdonképpen csak a peremén éltem. A húszas—harmíncas években éppen hogy csak eszmélni kezdtem, kezdő irodalmi lépéseimet tettem, s az a pusztán tény, hogy első verspróbálkozásaimat — még hatodikos—hetedikos gimnazista koromban — a Szenteleky szerkesztette A Mi Irodalmunk közölte, még nem elég jogcím arra, hogy beálljak irodalmunk útegyengetőjének késői méltatói közé. Mert hát mi az én emlékem Szentelekyről? Néhány régi szerkesztői üzenet, amelyben irodalmi szárnypróbálgatásaimra reagált, néhány megjelentetett vers, egy idők folyamán elkallódott, apró betűs levelezőlap, amelyen első szabadverseimről mondtott biztató véleményt, s egy halotti maszk, mely hosszú esztendőkön át ott függött évről évre gyarapodó könyvtáram fölött. Amikor azonban eljött az idő, hogy talán valóban beléphettem volna a Szenteleky megrajzolta körbe, amikor az iskola padjainak hátat fordítva, elhelyezkedtem a Jugoszláviai Magyar Újság szerkesztőségének egyik íróasztala mellett, akkor már késő volt. Akkor, 1933 nyarán már csak a szomorú hír járta be a szerkesztőségi szobák másfajta hírekhez szokott, telefoncsengéssel és írógépkopogással telített légkörét: meghalt Szenteleky Kornél, és szíváci magányából már legfeljebb csak törekvéseinek utóhullámai keltek szárnyra, hogy továbbvigyék a megkezdett munkát: az irodalomépítést. Emlékszem, a Jugoszláviai Magyar Újság hasábjain aztán Kende Ferenc is megpróbálta szervezeten élesztgetni az irodalmi tüzet, de ez mintha már nem lett volna az igazi. Elsatnyult, elhamvadt csakhamar a láng — legalább is a Jugoszláviai Magyar Újság hasábjain. Mert hogy a vajdasági magyar irodalmi életben azért lobogott tovább — az köztudomású, és nyoma van még ma is. Szenteleky Kalangyája élt tovább — előbb Szirmai Károly, aztán Herceg János szerkesztésében. Ez a későbbi élet azonban, amikor pedig már magam is közelebb kerülhettem egy fél lépéssel ahhoz, amit úgy hívunk, hogy irodalom, ez a későbbi élet azonban már csak függvényeiben, csak következményeiben kapcsolódott Szenteleky nevéhez.

Mondom, magát a fizikai tény, tekintve, nem tartoztam Szenteleky Kornél szorosán vett irodalmi táborának körébe, csupán külső régióba, ezért nem akarok mondvasínált emlékeket feleleveníteni, ezért nem akarok tolakodóan beférkőzni egy fél évszázad előtti úttörő irodalmi körbe, amelynek vezére volt Szenteleky. Arra ellenben készséggel vállalkoztam, hogy régi újságok és folyóiratok oldalairól fel-

idézzem, hogyan is vélekedtek egykor a kortársak az irodalmi vezérről, aki nem is annyira írói munkálkodásának tényével, hanem inkább kioldhatatlan irodalomszeretetével és szervező készségével örökítette meg nevét ennek a tájnak a művelődéstörténetében.

A kiragadott idézetek természetesen nem adhatnak teljes képet egy orvosi és írói hivatásának élő, önmegtágadásában naggyá lett emberről, de hozzájárulhatnak ahhoz, hogy plasztikusabbá váljék a róla alkotott késői portré. Még csak arra sem törekedtem, hogy valami megbonthatatlan folyamatosságot teremtsék az idézetek sorával, csupán bizonyos címszavak köré igyekeztem csoportosítani az emlékező sorokat: az indulás, Szenteleky, az ember, kisebbségi irodalom, Szenteleky, az irodalmi vezér, levelezés, környezet, búcsú az élettől...

Herceg János például a Kalangya 1943. május 15-i számában Szenteleky zombori éveit emlékezik az indulásra:

»A kamasz diák meghökkenti tanárait irodalmi és művészeti tájkozottságával. Olyan könyvekről beszél szenvedélyes elragadtatással, amelyekről azok soha sem hallottak. Kitűnően zongorázik, Chopin nyugtalan muzsikájáért rajong és az egyik dolgozatában leírott tájat Cimabue képeihez hasonlítja. Az üvegházban nevelt széplélek korai virágzása ez. Az iskolában még küzdök a hármásokkal, de műveltsége már messze meghaladja a gimnázium tananyagát.«

»Az érettségiző ifjú azonban még nem sejteti, hogy mire szánja a sors. Egy ideig ugyan még habozik, hogy pedagógiai pályára menjen-e, vagy szabadabb foglalkozást válasszon magának, aztán mégis az utóbbi mellett dönt, s beiratkozik a budapesti egyetem orvosi fakultására. Hogy író legyen, arra nem gondolhat még, hiszen a muzsika s a képzőművészet éppúgy foglalkoztatják, mint az irodalom.«

»Alkotókedvét egyelőre gúzsba köti az a varázslat, amely a nyugati irodalom és művészet kisértésaként megejtette. De ehhez szülei hozzájárulását sem kapná meg, hiszen az írónak nincsen becsülete ezen a tájon. Az írók mind éhenkórászok és nyugtalanítják a békés embereket.«

»Az egyetemi évek hozzák közelebb az irodalomhoz. Környezete felbátorítja, verseket küld A Hétnek, s bókolors levélben kap meghívást a szerkesztőtől. Állandó munkatársa lesz a lapnak. Elbeszéléseket ír, színházi és képzőművészeti beszámolókat, sőt belekezd egy regénybe is. Most már, úgy gondolja, van hozzá mondanivalója, hiszen ismeri már az életet. Az természetes, hogy a kisvárosról szól a regény, amelyben gyermekkorra és ifjúságának egy része telt el, a kisvárosról, amelyet oly tüneményessé álmódott pesti nosztalgijája, s amelyben első, úgy érzi, örök szerelme él.«

»Szindbádként szereti a hollóhajú Vandát és Krúdy Gyula modorában írja regényét. A költészet finom fátyolán át mégis az ő városát látjuk, a regény alakjaiban közismert zombori figurákat fedezünk fel, Speizer Gusztit, a nyomorgós öreg gavallért, aki kétféle csontvázát eladta a múzeumnak, a karcsú Koczkár-lányokat, akik oly sok bánatos férfiú szívében éltek reménytelenül akkoron, a jázmin-felhőkbe burkolt Rákóczi útra vezet el a regény, a gyantailatú fenyvesbe, amely-

nek gubacsait tavaszi vasárnap délelőttökön finom selyemcipellők tapodják, este pedig kimenős bakák és százzszoknyás gombosi szolgálók népesítik be padjait, a zöld vizű csatornát mutatja be, hátán mámoros úritársaság lomha csónakjaival, — a régi jó békebeli bácskai várost idézi fel még egyszer, mintha sejtene, hogy tűnőben van már a szép világ s ezután borzongós, rideg napjai következnek.«

Herceg János az indulás éveit érzékelteti, utána azonban már rá kell térnem a lényegre: a szíváci csöndben élő emberre és íróra. Érdekes, hogy az igazán hiteles emberi portré csak az ember halála után formálódik ki a köztudatban. Így történt Szenteleky esetében is. Amikor 1933 augusztusának utolsó napjaiban elterjedt halálának híre, akkor történt meg csak életének igazi kiértékelése. Csuka Zoltán a Reggeli Újság 1933. augusztus 27-i számában búcsúzott tőle, s a közeli munkatárs fájdalmas szavaiból elsősorban az emberi értékek állnak össze emberi egésszé:

»A humanizmus, megértés és testvéri szeretet dallamában ő volt a kicsengő hang, amely a nagy kórust vezette és a disszonanciákat átszárnyalva, összhangot tudott teremteni a nagy hangzavarban. De nemcsak a kisebbségi magyarság életében ez Szenteleky, hanem ez az összeegyeztető és egymáshoz közelhozó akarat volt a szlávok felé is, hiszen szláv és magyar vér keveredett össze benne, s míg az elvakultak jobbról és balról gyanúsították, ő csendben és szó nélkül cselekedett: szláv verseket, írásokat ültetett át magyarba és a Bazsalikkommal, ezzel a nagy jelentőségű délszláv antológiával ajándékozta meg a kisebbségi magyarságot és a szlávokat is.«

»Szenteleky Kornél azok közé tartozik, akik nem annyira írásaikkal, hanem életükkel és írásaikkal együttesen adnak teljes egészet és alkotnak maradandót. Nagy dolog egy nagy regényt megírni, nagy dolog vátesznek lenni és hatalmas, századokon átharsanó énekeket alkotni, de nagy dolog életet megépíteni, hitet teremteni, lelket önteni embertársainkba és így építeni ki csendben és szerényen egy egyéniség székesegyházát. Szenteleky a csendes építők közé tartozott, s munkája nyomán virult ki először a Vajdasági Írás, aztán A Mi Irodalmunk s végül a Kalangya.«

»Példa volt és útmutató marad. És az a sírdomb, amely följe borul, az eiső hegység, amely innen a Vajdaságból messze látszik. Mindenén túl embernek lenni, gyűlöleten, félreértésen, gúnyolódáson is túl, mindenén túl az igazságot kereső írónak és harcosnak lenni s küzdeni és bízni, ez az, amit Szenteleky halálával az utódokra hagyott.«

A Kalangya 1933 októberében Szenteleky Kornél emlékére kiadott emlékszámban Dettre János ezt a szemléltető képet adja az elhunyt író életének és munkásságának jelentőségét érzékeltetve:

»Az Óceán mélyében élnek növények, melyekhez már nem jut el a nap. Ha világossághoz akarnak jutni, kénytelenek maguk világítani. Mintha Szenteleky Kornél életét is ez a végzet predesztinálta volna. Sötét utakon a fény követte volt s a lelke azért ragyogott a tehetség és küldetés izzásában, hogy mégis legyen körülötte világosság. Nem holt volt, mert nemcsak „lopott fényt” tükrözött, benne nemcsak az európai kultúra s a magyar irodalom fénye ragyogott, önfénye is volt,

az örök művészet napjának egy csóvjája tündökölt benne s a maga fényét adta át csillagtestvéreinek. Vannak égitestek, melyek fényzredévekkel ezelőtt szétporladtak, de fényük még mindig tündököl. Szenteleky Kornél lelke is ellobbant, de fényleni fog addig, amíg mások látják és őrzik a szent tüzet, mint új Vesta-papjai egy zsendülő irodalomnak s amíg vetése: a jugoszláviai magyar irodalom az áldott termékenységű röögökön ki fogja bontani — olyan mindegy, hogy paraszti pipacs Jesz-e, vagy kitenyésztett orchidea — a magyar kisebbségi nemzet irodalmának az európai kultúra törzséből kisarjadzott virágait.« (Az apostol születése.)

Dettre János szárnyaló szavakkal méltatott Szenteleky-alakja még tovább formálódik előttünk Draskóczy Ede megfogalmazásában (Levél egy élőhöz. Kalangya, 1933. szeptember):

»Testvére voltál mindennek és mindenkinek és az egy-test és egy-vér érzése irányított vándorlásaid közben. Azt mondtad: nincs más nekünk, csak ez a föld. Nem akartál hinni sem innen, sem túlön. Pedig ennek a hatalmas nagy testvériségnek a hite túlnő minden földön. Földi lakosnak vallottad magad, pedig ott éltél a megfoghatatlan és örökké tartók országában. Rajongásod másképp nem is találhatta volna meg helyét a dolgok világi rendjében, így kellett kialakítania szemléletének módját. Csak a földi lét határait ismerted el életnek, s lelked mégis kinőtt azokból, mert testvéráhitásodban az örökkévaló dolog testvérévé váltál. Igazad volt-e vagy sem? Bölcs volna-e ez a kérdés veled szemben? A fecskék fészkeket néha egy kiálló szögbe építik, melyet a nagy épület gerendájába emberek vertek be, hibásan, gondatlanul, vagy játékból. De a fészek áll és életet ápol. Ilyen életadó volt a te szemléleted. — Pedig sokszor csalódtál. És sajgott ugye és fájt ugye. Ember voltál. — De nem lázadoztál, talán csak még csendesebb lett a rajongásod, még kevesebb szava volt s még inkább önmagába menekedett. Mindenkit magadhoz akartál ölelni, — tehettél-e arról, hogy nevelésesen apró röögök, úrhatnáságok téveszméi, félreszorított s nem várt helyen kipöfögő hiúságok, kispolgári sértődöttségek, szomorú tehetségtelenek, bárdolatlanok, faragatlanok, parlagiak és a rombolás sötét lelkei megbontották azt a hatalmas testvéri kört, amelybe te mindenkit benne szerettél volna látni. S vajon te voltál-e a hibás abban, hogy azok, akiket magadhoz öleltél és szerettél, nem tudták egymást testvérré fogadni? Te csak szenvedtél, mint minden rajongó szenved, aki megkísérli hiteinek valóságba ültetését. Hát mi hozhatná más egymáshoz az embereket, mint a nagy összefogó szeretet, s vajon a jog, a kényszer, a fenyegetés, vagy a fegyver hatalma tehetne-e valamit? A földnek micsoda kínja rághatott benned, hogy összetelő nagy szándékod néhol megtört? Mégis összeforrasztottál bennünket. Remek erőforrású léted átértékelődött egy másik életté. Ez az élet az, amely nem szerkeszthető meg a földi lét korlátotságának válásával, ez az élet az igazi élet, amely nem mérhető az anyag elveivel, mégis maradéktalanul a mienk.«

Valahányszor élére álltál irodalmunknak, mindig azt hirdtetted, hogy minden világnézet s minden irodalmi irány részére szabadon áll folyóiratod. Nem kényszerítettél senkit sem, hogy szemléleted szögét és irányát elfogadja. Tehetség, friss alkotó erő, tiszta művészet, — csak

ez volt a belépés föltétele. Széles látókört befogó levegős szemlélet volt a tied, amely sohasem állott szemben értetlenül más emberek másféle nézetével s rokonának vallotta mindazt az embert, akinek látószöge bátran táruult a világra.«

A régi emlékezéseket, méltatásokat idézve, persze nem az a célom, hogy megcáfolhatatlanul elhithető képet kerekítsek Szenteleky Kornél írói és emberi alakjáról, inkább csak azt akarom érzékeltetni, hogy miképpen tekintett rá akkori környezete, hogyan látták az írók, a kollégák, a közelebbi, vagy távolabbi ismerősök. S ebbe a körképbe természetesen beletartozik nemcsak az író, hanem az ember másik arca, az orvos is. A Napló 1933. szeptember 3-i számában Kornél, a kolléga címmel dr. Szász Imre volt sziváci községi orvos próbálta bemutatni erről az oldaláról is. Hadd idézzek ebből a megemlékezésből is!

»Szivácon volt a községnek szép számú zenekara, annak buzgó, működő tagja volt, hiszen kitűnően zongorázott. De ha kellett, nagydobos volt. Csak hogy a falusi nép is megismerje Mozartot, Schubertet stb. Felejthetetlen marad a község számára, amikor aránylag igen jó műkedvelő gárda részére szindarabokat írt, előadásokat rendezett, mindig buzgón, lelkesen: Legyen az unalmas falun télen színház is. És talált néha a nép között igen jó kvalitású műkedvelőket. Ebben a színjátszásban mindnyájan szeretettel álltunk mellé, játszottunk, adtunk díszleteket és valóban elérte, hogy rekord közönség töltötte meg a termet; a szomszédos községek is felfigyeltek, és vonaton, kocsin jöttek a sziváci jóhírű előadásokra.«

Nem tehetek róla, ez a néhány nem irodalmi sor, amely nem is az íróról, csupán az emberről ad röpké képet, számomra sokkal érzékeltetőbben megmutatja Szenteleky irodalmi vezérekedésének belső rugóit, mint valamiféle hosszú elméleti értekezés. Ennek fényében nézem azt is, amit Kende Ferenc írt róla a Kalangya 1933. októberi Szenteleky-emlékszámban *Ellesett pillanatok Szenteleky Kornél életéből* címmel:

»Megteremtette a délszlávországi magyar irodalmat.

Ő is ezt tekintette élete fő művének. Egyik utolsó írásában is tanúságot tesz erről. *Intelemszerűen, szelíden, de meggyőződéssel fordul a kétkedők felé. „Szeressük azt, ami a mienk”.«*

És ha már itt tartunk, hadd tekintsünk be Kende Ferencnek ugyanezen az írásán keresztül abba a környezetbe is, ahol élt, ahol szindarabokat rendezett, ahol Mozartot népszerűsítette, és ahonnan irodalmi levelezését folytatta:

»Régi berendezésű, négy szobát lakott édesanyjával. Nem nagy értékű berendezés, de patinás. Tele mindentéle emlékekkel. Családi képek, kézimunkák, apró, kedves tárgyak. Minden szobában egy-két szekrény állott, zsúfolva könyvekkel. A könyveknek még sincs elég helyük. Mindenütt könyv. A zongorán, a szekrényen, az asztalon. Könyv könyv hátán. Hálószekrényén kéziratok. Levelek halomszámra. Ágyában is leveleket írt.

Csendes falusi délután. Amíg rendelőjében van, könyveit vizsgálom. Szobáról szobára járok, nézelődöm. A könyvekben széljegyzek-

tek. Magyar és szerb könyveken kívül német, francia, olasz és angol könyvek hevernek szerteszét. Amilyen nyelven olvasott, olyanon jegyzett is. Orvosi munkák is itt-ott. Betegségével sokat foglalkozhatott. Egy könyvre bukkantam, ami a tüdőbeteg lelki életét, speciális pszichikai folyamatát írja le.«

»Ezen a napon konferenciánk volt. Többen érkeztek. Megindult a tanácskozás. Órákon át beszélgettünk. Többek közt arra kértem, hogy egyik könyvről írjon kritikát. Nem volt sürgős. Néhány napi időnk volt erre. Szótlanul felállt, bement rendelőjébe. Azt hittük, valami dolga akadt. Alig múlhatott el tíz perc, hosszú árkus papírral jött vissza. Tele volt írva az ő jellegzetes, apró szúrós betűivel. Egyetlen javítás, áthúzás nem volt azon. Klasszikus tömörséggel, ragyogóan oldott meg egy kényes feladatot. Könnyen dolgozott. Csak ezzel magyarázható, hogy annyit végzett. Kevesen tudják, mennyit dolgozott! Egy vitánk alkalmából mégis elárult valamit. Ezt írta:

„Én szívesen csinálom tovább a dolgaimat: A kritikát, a buzdítást, az útmutatást, a tervek és elgondolások vázolását, ezt a szívós kazinczskodó szerepet, de ismétlem, nem hiúságból — munkám nagyobb részéről úgy sem lehet tudomást szerezni —, hanem tisztán kötelességérzetből. Bevallom neked: engem egy mélyebb kötelességérzet készítet munkára”.«

Maga Szenteleky egy kicsit Don Quijote szerepében látta magát és mindazokat, akik a külön vajdasági irodalom kilombosításán fáradtak ezen a tájon. Ezt a szerepet azonban nem a borúlátás jellemzi, hanem a munka végső sikkerébe vetett remény, mint ő maga is kifejezi a halála után a Kalangya 1933. évi októberi számában közölt *Szélmalom* című versében:

»A Don Quijoték énekelnek
Hangjukban zeng a hit s az élet
A szélmalom azonban alszik,
Mint átkozott turáni lélek.
— Mi lesz a vége? Érdemes-e?
— Ne csüggedj és ezt sohse kérdjed!
A Don Quijoték énekelnek
S bíznak, hogy a közöny fölélbred.«

De hát volt-e valóban valami célja a külön vajdasági magyar irodalomnak? Nem főlölesleges szélmalomharc volt-e az a munka, amelyet Szenteleky végzett ezen a tájon? Hogy tekintett erre a kérdésre a kortárs? Hogyan tekintettek az íróársak? Idézzünk ezzel kapcsolatban néhány sort Kolozsy (Csuka) Jánosnak a *Napló* 1933. október 1-i számában megjelent Szenteleky Kornél és a *kisebbségi irodalom* című írásából!

»Szenteleky Kornél nevével érdemes megismerkednie a magyar nyelvterületek olvasóközönségének. Nemcsak azért, mert nemzetközi viszonylatban is értékeset alkotott, de főleg azért, mert megismerkedünk a kisebbségi élet egyik kiemelkedő harcosával. Szenteleky csak

jó és követendő példát mutatott, a cselekedetei reflektorszerűen egyszerre ráirányították a figyelmet a jugoszláviai magyar irodalomra, amelyről a kevésnél is kevesebb szó hallatszott eddig.

Hát van jugoszláviai kisebbségi irodalom? Hát vannak jugoszláviai magyar írók?

Tagadhatatlan: ami volt és ami van, az Szenteleky Kornél nevéhez fűződött. Amíg nem jött el ez a törékeny testű szíváci orvos, aki A Hétben jelentette meg első írásait, mindenki fitymálva beszélt a kisebbségi irodalomról. A névtelenség vastag ködéből előretörő kis vidéki írókat a dilettantizmus szenteltvízével keresztelték meg és a keresztvizet nehéz volt lemosni róluk.

Minek a külön jugoszláviai magyar irodalom? Minek gyártják az írókat, amikor itt van kőhajításnyira Budapest, ahonnan a legkiválóbb magyar írók regényei a megjelenésük hetében a Vajdaságban lehetnek — mondották. Ekkor jött Szenteleky Kornél és megmutatta, hogy ezt a régi és elavult felfogást, amely nem maradhat fenn, éppen kisebbségi érdekből jótékonyan meg kell változtatni. A makacsságukban hajlíthatatlanok eleinte nem akartak hallani olyan kisebbségi érdekről, amely az irodalommal kapcsolatos. Ha áldozatot kell hozni a kisebbségi érdekért, esetleg hajlandók voltak arra, hogy mihelyt az irodalommal van összefüggésben, fázósan visszavonultak. Az iskolaakcióra esetleg lehetőzt hozzájárulást kapni, a kulturális megnyilvánulásokat úgy-ahogy támogatták a változott viszonyok csökkent jövedelmeinek a keretei között, de az irodalom az félelmetes vörös posztó volt sokáig még akkor is, amikor Szenteleky Kornél kezében jelent meg a lobogó!

S Szenteleky Kornél megmutatta, hogy kell a kisebbségi irodalom és szükség van rá, még akkor is, ha nehezen gördülő nyelvvel, kevés mondanivalóval és erősen dilettánszerű írásokban nyilvánul meg.

Nem akarták megérteni, hogy a kisebbségi nemzet csak úgy élheti ki magát teljesen, ha megvan a saját, félmjelzett irodalma is. Megfigyelhetjük: minél súlyosabb idők jöttek, annál nagyobb arányban tereldődött át a kiélési és kifejezési lehetőség a kisebbségi irodalom egyre bővülő területére. Jöttek az első bácskai és bánáti levegőjű írások, amelyeket nem szabad Herczeg Ferenc és Kosztolányi Dezső hasonló írásaival összehasonlítani, mert mennyit változott azóta a világ és különösen a bácskai és bánáti élet, amióta a két nagynevű író elkerült a Vajdaságból? Mennyire összekeveredtünk, magyarok, szerbek, németek ezen az amúgy is tarka testű országrészen. S azóta mennyire más keretek között élünk, küzdünk és élni akarunk. Magyarok, szerbek, németek egyformán. S az esetlenül, néha szembeötlő naivsággal megírt dolgoknak roppant erejük volt, amit mégiscsak kénytelenek voltak a túlsó oldalon állók is elismerni. Adták az első hamisítatlan háború utáni kisebbségi levegőt, az igazi világabajokat, amelyekben vergődik az egész földteke, vergődik a bácskai és a bánáti ember is nemzetiségi különbség nélkül. A szétszórt magyar nyelvszigeteken, ahova olyan nehéz eljutni, ahonnan olyan kevés áttekinthető, hű jellemzés érkezett a magyar centrumokba, befutottak a friss levegőt árasztó írások, amelyek egyszerre közös asztalhoz segítették a jugoszláviai

magyar kisebbséget. Az asztalfőn ott ült Szenteleky Kornél, de már nem volt ideje hivatkozni az eredményre, a felmutatható és ma már kétségbevonhatatlan eredményre, mert a gonosz betegség kínozta és akcióképességét a minimumra csökkentette.»

Kolozsy (Csuka) János még kisebbségi célokról ír. Igaz, ma már a múlt a kisebbségi összefogás helyzetből fakadó szükségszerűségének hangoztatása, a magyarok, szerbek és más nemzetiségek »összekeveredése« is más ízű és más jellegű, mint ahogyan valaha érezték, a magyar anyaország irodalmi életétől és törekvéseitől való megkülönböztető problémák és körülmények azonban léteznek még ma is, ha megváltozott formában is, úgyhogy nagyon jól átérezhetjük azokat az önálló irodalmi törekvéseket, amelyekről Kolozsy (Csuka) János is ír, s amelyek akkoron a ma már bizonyára időszerűtlenre vált couleur locale jelszavaira alapozódtak. S hogy az egykori íróársak hogyan is tekintettek ezekre a törekvésekre, azzal kapcsolatban bizonyára érdemes visszatérni Draskóczy Ede már említett, *Levél egy élőhöz* című írásához:

»Aki úgy vélné, hogy az élet a művészetben kikerülhető, éppen a lényegben hibázik. A művészet természete szerint az életre utal, s aki akár ösztönösen, akár tudatosan művész: hitet vall földje és élete mellett. A művészet lényegének tiszta tudatában tetted, hogy íróársaid figyelmét ide, erre a földre fordítottad és hirdetted, hogy a mi életünk színét és ízét kell adniok, a mi földünk sajátos erejét, a mi nappalunk és éjszakánk fényét és homályát, bukdácsolásunkat és bátor lépésünket, lelkünk szabad szállását és ezer gátlását, lelki alkatunknak mindenkorai visszfényét a dolgokon, a dolgoktól való iszonyatos függésünket s tőlük való örök eltörekvésünket, szóval magunkat. Így gondoltad a mi művészetünk kialakítását. Mert a művészet éppen úgy nem lehet talajtalan, mint földön csúszó, mert egyik sem volna művészet.«

Ez a magunk felé tekintő, magunkból kiinduló szempont jelentette Szenteleky Kornél irodalmi vezéregyéniségének legfőbb magvát. S hogy nem volt céljatévesztett ez az irodalmi célkitűzés, arról tanúskodnak a halott Szentelekyről közzétett emlékező írások is: Szenteleky mint irodalmi vezér a legtöbb emlékező írásnak a témája. Bisztray Gyula például így ír majd tíz évvel ihalála után a *Kalangya* 1943. március 15-i számában közreadott, *Szenteleky az irodalomszervező* című megemlékezésében:

»Az íróknak, az irodalom eszközeinek és a közönségnek a megszervezése: ez a hármas feladat várt arra, akit a történeti erők félmiliónyi magára maradt magyar szellemi vezetőjévé tettek.

Az első feladat: az úgynevezett „vajdasági” írói rend megteremtése tűnt fel aránylag a legkönnyebbnek. Az új helyzet amúgy is egymás keresésére és kölcsönös támogatására kényszerítette az addig szétszórtan, vagy külön utakon haladó írókat. A testi és lelki erőfeszítés csodálatos példáit tanúsították ők eszmélkedésük első éveiben. Valamennyiüket kenyérgondok bénították, mégsem kíméltek semmi áldozatot, hogy egy folyóirat vagy egy könyv létrejöhessen körünkben,

hogy egy irodalmi esten, egy felolvasó körúton részt vehessenek, pedig ezek a vállalkozások szinte kivétel nélkül anyagi terhekkel jártak s az akácfák birodalma babért is szerényen termelt . . .

De tudták: törekvésük nem céltalan. Maga Szenteleky rövid öt esztendő alatt két jelentős irodalmi folyóiratot s két könyvsorozatot létesített. 1928-ban indította meg a Vajdasági Írást, majd ennek megszünte után átmeneti megoldásként A Mi Irodalmunkat, végül 1932-ben a ma is fennálló Kalangyát. (...) A Kazinczyhoz hasonlóan hatalmas levelezést folytató Szenteleky szoros összeköttetésben állt Kuncz Aladár Erdélyi Helikonjával s a felvidéki írók mozgalmaival; azonkívül állandó figyelemmel kísérte a . . . anyaország, valamint a többségi szerb irodalom és az európai kultúra termését. Hidat akart verni mélységes szakadékokon át, ember és ember között, még akkor is, ha a túlsó parton egyenlőre csak fenyegető bástyák épülnek . . . «

Bisztray Gyula szavaiból kiérzik némileg az is, hogy 1943-ban már a megszállás megváltozott körülményei közül tekint vissza a kisebbségi sorsban működő Szentelekyre, de tekintve, hogy inkább csak tényeket állapít meg, ez a mellékhang nem is túlságosan zavaró. Ha azonban arra vagyunk kíváncsiak, hogy miben is nyilvánult meg Szenteleky irodalmi vezérsége a folyóiratalapításokon túl, akkor bele kell olvasnunk Kállay Miklósnak a Kalangya 1933. októberi, Szenteleky-emlékszámban Szenteleky Kornélról címmel megjelent visszaemlékezésébe is:

» . . . a mindent átsugárzó, lényegbe hatoló igazság keresés, a finomságok legaprólékosabb árnyalatait is érzékelő és élvező esztétaság, de az élet realitásait soha szem elől nem tévesztő humanizmus jellemzi Szentelekyt, a kritikust, aki mindenestre jelentékenyebb benne a lírikusnál és a regényírónál. Hivatottságát mutatta, hogy kritikussá tudott válni saját álmaival szemben is, és kiküzdötte magát a legteljesebb életrealitásba. Viszont aki maga is a legszínesebb káprázatok költője volt, nem maradt hideg és zárkózott mások álmaival szemben sem. Nem lehetett irodalmi szárnyra kelés olyan újszerű, olyan merész, vagy hermetikus homályú, hogy Szenteleky világossága mélyére ne hatolt volna. Nem volt megértőbb kritikus, de nem volt igazságosabb sem. Gyöngéd tudott lenni és kérlelhetetlen egyszerre. Biztos ítéletű volt és határozott. Ízlését, az artistikus finomságok megérezését esztétikai kultúrája alapozta meg, biztosságát, tájékozottságát, széles látókörét irodalmi és filozófiai felkészültsége. Bírálata nem pedáns szörszálhasogatásban merült ki, hanem a lényeg kitérésében, az irodalmi távlatok nagyvonalú kibontásában. Ismereteinek gazdagsága lehetővé tette, hogy mindent világirodalmi viszonylatban lásson és mutasson meg. Kritikája mindig túlnőtt az egyszerű bírálgatáson és elemzésen, esszévé mélyült, önálló műalkotássá szélesedett, amelyben a kritizált egyénisége mellett ott csillogott egy másik érdekes, színes egyéniség, Szenteleky Kornél is.

Irodalmi vezér lett. Egy lelkes kis csoport vezére. Mostoha körülmények között kellett dolgoznia. Se lelki, se testi alkata nem szánta vezérségre. És mégis imponáló és alkotó erejű vezér vált belőle. Főlényes tudása és ismeretgazdagsága, szándékainak becsületessége, igazságszeretete, hozzáférhetetlen pártatlansága előtt meghajolt mindenki.«

Ez az irodalmi vezérszerep azonban nem korlátozódott szigorúan a jugoszláviai talajból kinövő magyar irodalom felé, hanem — mint dr. Kohlmann Dezső is rámutat erre a Reggeli Újság 1933. szeptember 3-i számában megjelent, *Szenteleky Kornél emlékezete* című cikkében — kiterjedt arra is, hogy harciosa legyen a jugoszláv—magyar kultúrközösség eszméjének:

»Vezérré — a jugoszláviai magyar irodalom vezérévé lett nemcsak azért, mert kétségtől ő az egyetlen litterátusa ennek a ma már terebélyes, öncélú szellemi tevékenységnek, hanem főleg egyénisége révén. Nem olyan nagy goethei szellem, kinek fölénye előtt hajlott volna meg mindenki — mert ma nehezen hajolnak meg még egy Goethe előtt is —, hanem mert mindenki, még az írók és költők nehezen meggyőzhető és meglehető önző meggyőződésű többsége megérezte benne a magasabb, a nemesebb, az elhivatott egyéniséget, akinek napali álma és éjjeli álmatlansága csak és kizárólagosan egy eszme körül forgolódik, lelkének ez az egy a lelkezett gondolatja: összefogni az itt termő és teremtő tehetségeket, egy terebélyes nagy fává fejleszteni az itt elbokrosodó szép ágakat, alkotni és megtartani a jugoszláviai magyar irodalmat. Ebből folyt aztán önként a jugoszláv—magyar kultúrközösség eszméje is. Az itteni irodalom csak a hazai rögökből táplálkozhatik, és mert ebből húzza életőrejét a jugoszláv szellemi élet, azért a közös talajon nőtt és közös forrásból táplálkozó, de más nyelven megszólaló szellemiségnek egymáshoz barátiilag, testvérileg legközelebb kell jutnia. Hogy e gondolatnak meg tudta nyerni a mai szerb költők legnagyobbikát — Jovan Ducscsot —, az megint az ő egyéniségének varázsát bizonyítja, mely meg tudta találni és tartani az eszmének a kongeniális egyéniséget.«

Avérry István a Kalangya 1933. évi októberi számában *Szenteleky Kornél hitvallása* címen közölt visszaemlékezésében még szabatosabban megfogalmazza Szenteleky irodalmi és nemzeti kérdéseken is felülemelkedő emberi törekvéseit:

»A fanatikus hitével hitt a jövőben, az emberfeletti emberben. Látta, hogy a legkisebb porszemnek is megvan a maga rendeltetése, az égbe nyúló fenyőnek éppúgy, mint a kis fűszálnak. Csak az embernek ne legyen... ?

Megnyugodott Lessing-nek, nagy tanítómesterének szavaiban.

— Aki a tüzet élvezni akarja, vessen számot a füsttel, a füsttel, amelyet azonban el lehet vezetni.

Így van az életben mindenütt. Széthúzás, ellentét, harc. Ezt ki kell egyenlíteni, elnyomni, úgy mint a füstöt. Mivel... ?

Törvényekkel, rendeletekkel, szuronyokkal... ?

Nem és százszor nem... !

Emberekkel, csak emberekkel, akiket meg lehet tanítani, hogy a jogos egyéni, családi, nemzeti érdek mikor szűnik meg erény lenni, akik felülemelkednek az előítéleteken, akiket nem tölt el útálatlaltal a szegénység és a gyengeség, akiket a hatalom nem kápráztat el, akik az emberek közé emelt mesterséges választófalakat ledönteni akarják. Kell, hogy a nagy tudományos evolúció az embert is emberfeletti emberhez vezesse.

Igy látta az igazságot. Az emberfeletti ember eszméjében. A jövőben, abban a hitben, hogy az ilyen ember megteremtésén kell dolgoznia mindenkinek, aki még hisz és bíz az emberség jövőjében. Ezt hirdette teljes hittel, mert az égi fényességet érző és távozni készülő lelkével meglátta a lázas látomásaiban a megértő, az egyenlő és szabad embert.

Ez volt Szenteleky hitvallása.«

És hogy ezt a hitvallást az irodalmi vezérség követett kritériumainak érzékeltetésével is körvonalazza, már írásának elején idézi Szenteleky Kornél egy hozzá intézett levelét, amelyben egyebek között ezeket olvashatjuk:

»Nálunk nem lehet elévült méretekkel mérni és abszolút értéket keresni, még a helyesírási hibákat is meg kell bocsátani, hiszen sokan az iskolában egyetlenegy magyar szót sem hallottak. A tehetséget keresem, a kritikusként át kell érteni az időt és miljööt és nem szabad finyáskodnia. Szeretettel, megértéssel, türelemmel és megbocsájtással kell kutatni a tehetségek után, és akiben van tehetség, biztatni, irányítani, segíteni kell. Ha Kazinczy Ferenc Gyulai Pál szigorával és heveségével csapkodott volna szét kortársai között, akkor talán jó időre tönkre tette volna a magyar irodalom zsenge palántáit. A felelősség nagy. Nagy szegénységünkben vigyáznunk kell, nehogy a magyar írás legszegényebb munkásait is elveszítsük.«

E levéltöredék elolvasása után pedig nyugodtan megismételhetjük, az »irodalmi« szóval kibővítve, Avérry István ímént idézett zárószavait: Ez volt Szenteleky irodalmi hitvallása.

És mindezek után bizonyára érdekes egy pillantást vetni abba a szinte összegezésjellegű méltatásba is, amelyet Szirmai Károly írt a Kalangya 1933. évi októberi Szenteleky-émlékszámába. Szirmai ugyanis (aki egyébként az utóbbi időben már nem y-nal, hanem csak i-vel írta nevét) túlteszti magát az egyszerű dicsőítős sokak által szinte kötelezőnek tartott udvariasságán, mélyebben is beletekint a vezérposztra került Szenteleky jellemébe, és föltárja a szerepvállalás rejtettebb hátterét is:

»Sokan, akik az irodalmi eseményeket ismerik gyökerükig, úgy szeretik Szentelekyt beállítani, hogy legfőbb érdeme a Vajdasági Írás, A Mi Irodalmunk és a Kalangya megteremtése — szóval: a vajdasági magyar irodalom életre keltése volt.

Mi korrigáljuk ezeket a megállapításokat. Véget akarunk vetni a sok elferdített és valótlan fogalmazásnak. Ezt követeli tőlünk az igazság s a vajdasági irodalom.«

»Szenteleky a legideálisabb irodalmi vezérnek született, de bűnéja volt a szerénységnek s mint ilyen, a mi irodalmi viszonyaink között sohasem válhatott volna vezérré. Szentelekyt a szerep- és tevévállalásra aktivizálni kellett s ezt Csuka végezte. — Ő nyugtalanította, keltegette és lelkesítette. Mert Szenteleky a Bácsmezei Napló 1927. január hó 30-i számában még nem gondol sem folyóiratra, sem vajdasági irodalomra...»

»De nem sokkal később lelkesedve számol be övéinek, hogy a fiatal Csuka folyóiratot akar alapítani. S mikor 1928 májusában már

meghéjasodik a tervezgetés, így ír Csukának: „Örömmel és nyugtalansággal olvastam végig levelét. Tervek! Perspektívák! Szinte diákos izgalom bizserog végig idegeimen, pedig bizony már régen volt, mikor világnézeteket szerettem volna megdönteni egy forradalmi folyóirattal. Hitem sok sebet kapott már azóta, merészségem, aktivitásom elbágyadt, lelankadt. Nem tagadom: lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melytől mindig menekülni szeretnék: a valóságra. Ezért nem hiszem, hogy alkalmas lennék arra a szerepre, amelyre Ön kiszemelt... Ezek után a választást visszakinálom Önnek”...«

Ezeket a sorokat olvasva meg kell állapítanunk, hogy Szirmai Károlynak feltétlenül igaza volt, amikor az indulás tényeit helyesbítette a köztudattal szemben. Ugyanakkor azonban rá kell döbbernünk arra, hogy Szirmai viszont a következményeket illetően tévedett. Azt írja ugyanis, hogy »Szenteleky márkáját írásai garantálják s nem az, hogy zászlónak adta a nevét néhány hajóra, melynek más volt a gazdája.« Ma már tisztán látjuk, és tudjuk Csuka Zoltán szerepét Szenteleky elindításában, de aztán a nyugalomból kimozdított és aktivizált Szenteleky önállóan vitte tovább a kibontakozó vajdasági magyar irodalom ügyét. Mert hát az irodalmi vezérszerep nem csupán a folyóiratok szerkesztéséből állt, hanem abból a szerteágazó munkából, a kapcsolatok tartásából, a kiterjedt levelezésből, a lombosodó irodalomjelenségeinek eleven figyelemmel kíséréséből, amelyre Szenteleky nemcsak hogy vállalkozott az ösztökélés után, hanem el is végezte becsülettel a vállalt, sem anyagi javakat, sem más különösebb babérokat nem ígérő munkát. Mert Szenteleky éppen ezzel a kiterjedt levelezgetéssel töltötte be elsősorban irodalmi vezéri szerepét. Erre mutatott rá Király István is *A rögök szép napja illatozott* című írásában (Kalangya, 1933. október):

»Most már kincsrörző magamra ébredéssel vigyázom leveleit. A levél, ez az elrejtett megnyilatkozás, ma már igen ritka közeledési forma. Az élet elszürkült, az emberek elhidegültek. A szókból hiányzik az élet meleg átélése, a szók kifosztott szegények, nem féltett árvák. Ő volt itt az első, aki kimondta: a kihűlt szó a legnagyobb leszegényedés. A kultúrátlanság halálbélyege. Minden szót egy nagy emberi megnyílás szült minden nyelvben. Vigyázunk emberségünk e szép kincseire, őrizzük meg a nyelv hozzánk szóló jóságait. Generációkat talán soha senki úgy el nem választott egymástól, mint a nyelv mai ridegsége. Az élet elanyagiasodása sok időt vesz el az egyéni felemelkedéstől, sőt egészen lefoglalja már azt a kenyérharc kíméletlensége. És mégis, vajon ellent lehet-e állni az értelmét meglelt szónak? Van-e valaki, aki ki tudja magát vonni a szó ősi igézete alól, ha az őszinte élményt csillant föl? És a kisebbségi életben százszorosán drága minden szó. Hiszen a magára maradt embert ékesíti fel a lélek megtartó erejével.

Kornél rengeteg levelet írt. Nyelvünk csodaerejű forrása van e levelekben. Ha kiválogatnánk csak a tizedrészét e leveleknek és összegyűjtve kiadnánk, hitelevő új Mikes Kelemennel gazdagodna nyelvünk — csak eszköznek megcsúfolt anyabimbós, életterhes, lelket termő, mindig tavaszos fája.«

Az emlékező utókor aztán valóban kiadta Szenteleky összegyűjtött leveleit. 1943-ban, a megszállás egyik évében, amikor a torzra növesztett nemzeti érzés megpróbált nemzeti lobogót faragni Szenteleky Kornél nevéből is, bár köztudomásúan távol állt tőle a nemzeti gyűlölködés szelleme; amikor a fasizmus szolgálatába állt politikusok is saját céljukat lobogtatva vették szájukra Szenteleky nevét, akár a meghamisított Petőfiét; amikor 1943-ban megalakult a Szenteleky Társaság, és az egész 1943. évet Szenteleky-évvé nyilvánították, a zord körülményekhez való kényszerű alkalmazkodás ellenére is értékes anyagként megjelent az 1933-ban elhunyt irodalmi vezér irodalmi levelezése is. Erről a Szentelekyt idéző könyvről Herceg János írt méltató sorokat a Kalangya 1943. július 15-i számában *Szenteleky levelei* címmel:

»A hatalmas, rendkívül izléses kötet, amely Bisztray Gyula és Csuka Zoltán gondos és elfogulatlan szerkesztésében most megjelent, valóban egy új Szentelekyvel ismertetett meg. A társtalan, az egyedülálló Szentelekyvel. Azzal az emberrel, aki mindenkit biztatott, ha a tehetségnek csak egy parányi szikráját látta, bőkezűen szórta elismerését, aki azonban sem biztatást, sem elismerést nem várhatott senkitől.

A hét esztendő levelezését összegyűjtő kötet — amelyet nagyobb izgalommal olvastam, mint egykor Tolsztojnak Romain Rollandhoz intézett leveleit — kortörténeti dokumentum. Az életünknek egy hétesztendő darabja. S munkássága csakugyan ezekkel a levelekkel teljes.

Irodalmi munkássága, különösen a húszas években, individuális eredményeket adott, s egy tiszta írói világ kiteljesedése volt. Levelei nem a maga céljairól beszélnek, hanem az irodalmoszerző, a délvidéki szellemi élet vezérének küzdelmeit, emberfeletti harcait mutatják be.

Ezekből kiderül, hogy Szenteleky nemcsak biztatni, nemcsak simogatni, bókolós, udvarias sorokat tudott írni, hogy nem volt az a mindenbe belenyugvó széplélek, akinek a halála után beállították, hanem szívós, konok harcos volt, könyörtelen az akadémikusokkal, a közönyösökkel szemben és olykor gyűlölködő azokkal szemben, akik mozgalmát elgáncsolni iparkodtak. Ha leveleiben az írakkal kapcsolatban felmerül is itt-ott a személyes él, nem hiszem, hogy ez az igazi érték érzékenységét bántaná. Hiszen a levelekből azért az is kiviláglik, hogy szerette és megbecsülte őket. Aggódott társai minden kis személyes ügyéért; a beteg költő rossz helyzetéről barátainak együttérző szívvel küld csüggedt beszámolót. S ugyanakkor ő halálos betegségével szemérmesen visszavonul. »Nagyon kérlek — írja egyik barátjának —, ne gyere ki az állomásra, fáradt leszek, lázas és beszédre alkalmatlan.« Nem akart részvétet kelteni önmaga iránt, fájdalmával visszahúzódt, magánéletét nem tárta fel a hozzá legközelebb álló barátai előtt sem. Nem volt ideje törődni önmagával, ezért nem engedhette meg azt sem, hogy mások törődjenek vele.

De nem is volt magánélete. Utolsó éveiben teljesen feloldódott az irodalomban. Golnikon és Mártonhegyen az élet utolsó lépcsőfokait járja már, de pihenés helyett leveleket ír barátainak, tanácsokat ad,

biztat, bátorít továbbra is, mintha így készítené elő a délvidéki írókat arra, hogy nemsokára egyedül maradnak, nélküle kell boldogulniok.

Ami új volt számomra ebben a kötetben és meglepő, az a harcos Szentelekynek ezekből a levelekből kirajzolódó kemény arcéle. Ki hitte volna, hogy gyűlölni tud? Pedig ezek a levelek azt bizonyítják, hogy engesztelhetetlenül gyűlölte azokat, akik munkájában akadályozták. S ezek között sajnos nemcsak rideg üzletemberek voltak, hanem bizony a magyarság előljárói közül is nagy számmal. Ezért is nem lehet utólag Szentelekyt bizonyos partikuláris elvekkel megajándékozni. Ellenségeiben ő nem ismert különbséget, akkor sem, ha a levelekben előforduló célzatosságra hivatkozik. Egész élete a bizonyíték arra, hogy ilyen szempontok szerint nem lehetett elfogult. Kár, hogy a szerkesztők hibáján kívül kimaradt a kötetből számos olyan levél, amely minden ferde és egyoldalú megítélést eleve kizárt volna.»

Golnik és Mártonhegy... Ez a két szomorú név természetesen szintén nem maradt ki a megemlékezések sorából. S ha már a zombori indulással kezdtem, illik hát idéznem a golnikai és mártonhegyi utolsó felvonás részleteit is. Czákó Tibor (Létmányi István) a Kalangya 1933. évi októberi Szenteleky-émlékszámban *A golnikai siralomház* címmel emlékezik meg a golnikai napokról:

»A golnikai remete tudta, hogy a gyógyulást nem érheti el. Dolgozni szeretett volna még. Irodalmat adminisztrált, a saját mondanivalójára ebben az áldatlan önzetlen küzdelemben alig telhetett ideje. Nagyon vele éreztem, restelltem volna laikus szavakkal az orvost vigasztalni. Ezt (valószínűleg: Ezért... —K. T.) megírtam neki levélben, hogyan adta vissza egy súlyos beteg életét. Tüdővésztes asszony járt nála ez év tavaszán, aki az én falumból kereste fel őt, egy másik gyógyult beteg rábeszélésére. Véletlenül megtudtam és kikérdeztem, milyen orvos az, aki Barátnak, Embernek példaképe. Az egyszerű asszony a teljesen felépült betegek örömujjongásával beszélt róla, a vigasztalásáról, a tanácsairól, útmutatásairól. Fél év alatt visszanyerte az egészségét. Sok orvost bejárt előtte, mindenütt azt tanácsolták, hogy ezt a súlyos bajt itthon ki nem gyógyíthatja. Keressen fel hegyes vidéket. Elment Szentelekyhez, aki balzsamszavával visszaadta önbizalmát, hitt a javulásban, életkedve újra visszatért és íme, ma egészséges... Arra kértem, magyarázza meg ezt a csodatételt, amiről talán nem is tudott, és kísérelje meg ezt a gyógymódot önmagán. Rá két hétre kusza sorokkal írott lapon köszönte meg a bátorítást. „Jólesett a segíteni akarásod, de én sajnos jól tudom, az én életem menthetetlen”.«

A mártonhegyi napokról ketten is írtak. Szirmai Károly Fuimus írói álnév alatt a Kalangya 1943. március 15-én megjelent számában emlékszik vissza a mártonhegyi szanatóriumban tett látogatására (*Szenteleky utolsó napjai a Mártonhegyen*):

»Jólesett neki a látogatás, noha — mint őszinte örömmel mesélte — volt már egy vizitje. Németh László járt nála elsőnek és nagyon élvezetes, feledtető, kikapcsolódó délutánt töltött együtt a két oly különböző temperamentumú, de sokban hasonló lelki alkatú poéta.

Később is hallottam, hogy Németh László már a 20-as évek halk szíváci megszólalásainak ideje óta szerette és megbecsülte Szentelekyt, leveleztek is, személyesen azonban most találkoztak először. Bizonyos, hogy az ismerkedés egyiküknek sem hozott csalódást. Németh László a költő halála óta is minden alkalmat megragad Szenteleky írói és emberi értékeinek népszerűsítésére, Kornél pedig azon a sötétfelhős, csepergő-esős, szomorú budai délutánon nála szinte szokatlan hévvel mesélte el örömet.

A kis szanatóriumi szoba berendezése szinte kolostorian egyszerű, de célszerű és gazdaságos. Csillogó veretű rézágó, éjjeliszekrény, rajta rádióval, asztal, szék és fogas. Több tárgy el sem fért volna az apró helyiségben. A hatalmas ablakból tündéri kilátás Buda és Pest megunhatatlan panorámájára.

Kornél az ágy szélén üldögélt pizsamában. Érkezésem előtt végzett a borotválkozással. Az asztalon a vízeskancsó mellett könyvek, kefelevonatok, töltőtoll, megkezdett kézirat. Ebben az időben az egykori Jugoszláviai Magyar Könyvtár kollektív novellás kötetének szerkesztésével foglalkozott. De írt cikket, verset, prózát és főleg olvasott, rengeteget olvasott mindenről megfelelő, szinte lebegő boldogsággal. Németh László nagy örömet szerzett neki. Néhány Proust-kötetet hozott eredetiben. Proustot nagyon szerette Kornél, és Németh valószínűleg irodalmi levelezésük során szerzett tudomást erről.«

»A szanatóriumi napok egyhangúságát most már sok látogató enyhítette. Fekete Lajos, Csuka Zoltán, Németh László jártak ki hozzá leggyakrabban.

Ducsics Jován, a szerbek nemzetközi hírű költője akkoriban Jugoszlávia budapesti követe volt. Kornél Kairóban jártában ismerkedett meg vele, amikor Ducsics az egyiptomi kormánynál képviselte Jugoszláviát. Ismeretségük szívélyes, de felületes volt, később azonban — amikor Szenteleky dédelgetett szép tervének, a szerb—magyar kultúrközeledésnek tiszteletet parancsoló jegyében majdnem minden számottevő szerb lírikust konzseniális művészettel tolmácsolt magyarul, — leveleztek is.

Szenteleky útlevele lejárfélben volt. Hirtelen fordult olyanra az állapota, hogy szanatóriumi kezelést igényelt, nem volt ideje a sok utánjárást igénylő útlevél-meghosszabítási processzusra. Megkért, hogy a budapesti jugoszláv követségnél próbáljam meghosszabbítani útlevelét és miután ez akkoriban nem volt olyan egyszerű dolog, egyenesen Ducsics közbenjárását vegyem igénybe, aki bizonyára visszaemlékszik találkozásaikra és levelezésükre. A nehézség főleg abban állt, hogy a követség rendszerint illetéktelennek jelentette ki magát útlevél-meghosszabítási ügyekben és a meghosszabítási kéréssel az útlevél-kiállító hatósághoz utasította a feleket. Ez pedig annyit jelentett, hogy haza kell utazni és újból kezdeni a hosszadalmas és körülményes passzuskérést.

A szerb költő-diplomata — mint az első percben kiderült — nemcsak emlékezett Kornélra, hanem ismerte, tisztelte és nagyra is becsülte. Megdöbbenéssel értesült betegségének súlyosbodásáról. Rögön előállította a követség hatalmas ezüstszürke kocsját, elhajtattat

a Veres Pálné utcai útlevélosztályra és a tisztviselők nem kis csodálkozására személyesen ütötte bele a megfelelő bélyegzőket a piros könyvecskébe.

Másnap pedig felautózott a szanatóriumba. Útközben kétszer is megállott a gépkocsi. Először egy előkelő belvárosi könyvkereskedés előtt, ahonnan kíváratva egész nyalábra való vadonatúj megjelenésű francia könyvet raktak az autóba. Az ismert csemegeüzletből pedig ingyenségekkel telt jókora csomag került a tágas kocsiülésre.»

Mint már Szirmai Károly visszaemlékezéséből is látszik, Németh László szintén járt Szentelekynél a mártonhegyi szanatóriumban, s ő a második, helyesebben az első, aki ezekről a napokról megemlékezett a Kalangya hasábjain, sőt a legislegelső, aki a folyóiratban Szenteleky Kornél haláláról megemlékezett. Az 1933. évi augusztusi Kalangya-szám ugyanis már nyomásra készen állhatott, amikor a jugoszláviai magyar irodalom vezéregyénisége örökre lehunyta szemét, de azért Németh László gyorsan beérkező, *Látogatás Szenteleky Kornélnál* című megemlékező cikkét még sikerült beiktatni, és pedig a folyóirat vezető helyére. Hadd idézzek ebből az írásból is:

»Most kapom a hírt a Vajdaságból, hogy Szenteleky Kornél meghalt. Vezére volt egy marék magyar írónak; tűzcsiholó és tűztápláló, akinek ott kellett tüzet csinálnia, ahol sem erdő nem volt, sem bánya, legföllebb haraszt. Akiknek vezérük volt, bizonyára jól ismerték, én egyszer voltam vele, akkor is alig egy óra hosszat. De ez a találkozás nemrég volt, egy hónapja s az idegen szava is érdekes, ha búcsúja és halála közt találkozott kedvesünkkel.

Szirmai Károly írt, hogy látogassam meg, kinn feszik a Mártonhegyi szanatóriumban; ha tehetem, vigyek neki néhány Proust-kötetet, nagyon rosszul van és Proustot szeretné olvasni. Ez volt a legkevesebb, amit tehettem. Egyike volt azoknak a keveseknek, akik lelkesedve fogadták a Tanút — s nem kértek cserébe semmit a lelkesedésükért. Orvos volt, mint én, kritikus, mint én, szervező, mint én szerettem volna lenni, szegény kis igyekvő magyar élet, csak a tuberkulózis fogta be alaposabban, mint engem.«

Beszélgettek aztán. Többek között Tóth Árpád is szóba került, és Németh László megjegyezte, hogy bár »a verseiben ritka a virágnév, az ember mégis azt érzi, ahogy olvassa, íme egy botanikus.«

»— Az is volt — erősítette meg váratlanul Szenteleky —, a halála előtt ő is itt élt, ugyanebben a szanatóriumban, semmivel sem tudott már foglalkozni, de a növények még érdekelték. Amíg kimehetett, állandóan itt kószált a hegyeken, virágokkal megrakodva.

Engemet meghatott ez a kép. Az egész újabb magyar irodalomban Tóth Árpád áll legközelebb a szívemhez. Amikor hallottam, hogy rosszul van, egy nagy tanulmányt írtam róla, ezzel akartam hódolni neki utolsó óráiban. Azután jelent meg, hogy meghalt. Szentelekyre mintha átragadt volna a meghatottságom. A nagy tudóbajos költőben, aki virágokat gyűjtve kószál a budai lankákon, mintha megszépítetten látta volna a maga állapotát.

— Foglalkozott a tuberkulózis pszichikai hatásával? — kérdezte végre. — Van néhány jó könyvem róla.

— Tudományosan nem, csak tapasztalatból ismerem, csúsztatam be magam a tüdőbajosok nagy testvériségébe. Évekig beteg voltam, a röntgenleletem alapján ma sem kötnének életbiztosítást velem. S nehogy csalónak lássak, aki meghívó nélkül tolakodott be egy fájdalomosan előkelő társaságba, hozzátettem: a kislányom miliarisban halt meg. Majd a vigasztalók álnokságával: egy ideig én is el voltam készülve mindenre, de engedelmes betegség ez, oda hajlik az ember akarata alá, szinte be lehet idomítani; képzelet, lelkesedés, ha úgy tetszik, zsenialitás lesz belőle. Hiszen tudja, a Jókai kavernája.

— Igen, egy ideig megy — felelte Szenteleky s most inkább szomorú volt, mint tárgyilagos. — Aztán egyszer csak nem megy. Én is még a háborúban szereztem s most két éve kezdett felborulni az egyensúly.

Megnyílt a szíve; az életéről beszélt; a hosszú faluról, a pénztári betegekről, az orvosi lelkiismeretről, amelyre az orvos fizet rá. Nyugodtan, pontosan és szerényen, mint aki egy bizonyítást vezet be, tulajdon halálának a bizonyítását. Szavaiiban mégis ott kísértettek az éjszakák, melyekben ágyán felülve farkasszemet nézett, férfiaságot tanult a haláltól.

Itt nem volt többé értelme a magam gyógyulásáról fecsegni. Átadtam a két Proust-könyvet és búcsúzkodtam. Ő a kapuig kísért.

A hegyoldalon reszkettek a fénytől a levelek s fölemelkedtek a villák csillogó palatetejére. Én úgy mentem haza, mint aki érzi, hogy rosszat tett s most keresi, hogy mivel is tett rosszat.

Később megtudtam, hogy Szenteleky a legnagyobb szeretettel emlékezett meg erről a látogatásról. A két Proust-könyvet hazautazásakor kaptam vissza egy levelezőlap kíséretében. Azt írja benne, hogy tündérkertté varázsolták betegsége néhány hetét.«

A távozó Szentelekytől nemcsak a jugoszláviai magyar irodalom búcsúzott, hanem a tágabb értelemben vett magyar irodalom is. A Reggeli Újság 1933. szeptember 17-i számában idézi azt a megemlékezést, amelyet a Pásztorútz, az erdélyi magyarság szépinadalmi és kulturális folyóirata közölt Kristály István tollából. Hadd idézzek ebből a búcsúszóiból is!

»Az elhívásos magyar írásnak nagy fordulónak utat mutató és vállaló, új századokra új, jobb hitet fénylő sok nagy keresztvivője volt és van, de ezek között is a legnagyobbak mellett van helye Szenteleky Kornélnak. Végtelen odaadással dolgozott, hogy megteremtse az önmaga életéből is alkotni tudó jugoszláviai magyar irodalmat, hogy ennek az alig élő néptöredéknek a lelkében meggyújtsa az élet boldog visszhangos üdvkiáltását. Mert ez volt az ő nagysága, teremtő elhivatottságának világító lelkiismerete: felrázni, felébreszteni az önmagunkért való felelősség emberi önérzetét! Hiszen ettől függött, hogy legyen, hogy lesz-e kultúránk, teremtő akarásunk. És ezt ő maradéktalanul elvégezte. Megértette, hogy az idő most nem tétovázásra való, hogy még betegnek sem szabad lenni! És Sztári Szivác, ez a jelentéktelen bácskai falu az ő akaratával, egyéniségének romlatlan, mindenkit magához ölelő, mélységesen szuggesztív emberségén át az egész közéletünk központjává lett. Nem törődve sem a közöny meg-

ingathatatlannak látszó temető egykedvűségével, sem az üzleti kíméletlenség halálárkos gáncaival, értékek után kutat, felfedez, tanít, bírál és elismer. Tőle jön minden kezdeményezés, három irodalmi szemléje kulturális életre kelésünknek három élethalál próbatétele. A Vajdasági Írás l'art pour l'art szemléletét felváltja A Mi Irodalmunk népi élet keresése és az ebben meginduló hatalmas rátalálást, melyben a széthúzó erők mind egygyé oldódnak az egyetlen vezér körül, tétovázás nélkül európai láthatárrá villantja a Kalangyában, melynek célkitűzése: népi kultúránkkal belépni az európai népek kultúrközösségébe, hogy most már soha le ne maradhassunk az élet csak egyetemes emberi horizontokban elérhető, már egetvívő szárnyalásáról.»

És végezetül hadd zárjuk a sort azzal a rövid, életművet méltató, higgadt hangú írással, amely a Nyugatban jelent meg Kázmér Ernő tollából, s amelyet a Napló is átvett, és 1933. szeptember 10-i számában közölt. Az írást hadd idézzem teljes egészében, tekintve, hogy az akkori idők legmagasabb irodalmi fórumának elismerését sugározza:

»Emlékezetembe idézem Szenteleky Kornél vékony alakját, sápadt arcát, amint ismeretségünk tizenöt éve alatt időről időre elém bukkant. 1917 nyarán ismerkedtünk össze, régen volt, de most úgy emlékszem rá, mintha tegnap lett volna. A Hétben jelentek meg akkor írásai: érzelmesen finom krónikák, franciás szemléletű irodalmi lejegyzések, néhány friss lobbanékonyosságú rövid novella, majd egy regény, a Kesergő szerelem, amelynek hőse, Lengváry, tüdőbajos volt. „A tüdőm beteg, érzem, hogy tüdőbajom van. Arcoba vagy Nervibe küld majd az orvos, ha megvizsgál, számlálgatni fogom sápadt napjaimat, kövér párnák között fekszem a napon s úgy halok meg, mint Reviczky Gyula vagy Petőfi Zoltán.” Akkor még nem tudtuk, hogy a közöttünk járó szűkszavú orvosíró maga is tüdőbeteg, és azt sem tudhattuk, hogy az eljövendő esztendőök ennek a melankolikus írói műszerekkel dolgozó bácskai fiatalembernek a magyar szellemterület déli csücskében komoly missziót jelölnek ki, harcosabbat, jelentősebbet azoknál a költőknél, akiknek csendes elmúlásáról regényhősén át fantáziált.

A forradalom utáni idők a régi bácskai családból származó író (családi nevén Sztankovics volt), aki anyai ágon a költő Kisfaludycsaláddal volt rokon, hazasodorták és egy álmos, kőfakasztó melegétől égő bácskai faluban, Sztari-Szivacon (Ószivác) lett körorvos. Bácska magyar irodalmi élete akkor alélt volt és az a nagyszerű lendület, ami a század elején Kosztolányit, Somlyó Zoltánt, a tragikus véget ért Csáth Gézát, Lányi Saroltát és Viktort adta, reménytelenül sorvadt. Kis vidéki falvak, elszórt városok rejtett íróasztalfiókjainak írtak ismeretlen ifjú írók, a Bácsmegyei Napló (ma Napló) vasárnapi számai voltak esztendőkön át az egyetlen irodalmi fórum és az a friss, magas nívó, amit a lelkes Fenyves Ferenc munkája reprezentált, sodorta a laphoz Szenteleky Kornélt is. Ott jelentek meg novellái, nemes metszésű képekre emlékeztető, halk színezésű versei, a Napló adta ki néhány lírai lejegyzését és útijegyzeteit. Úgy fáj az élet címen, ugyancsak ott jelent meg a Bazsalikom is, modern szerb költők magyar antológiája, melyet Debreczeni Józseffel együtt adott ki. A Pestről hazaszakadt író itt ismerkedett össze a vajdasági irodalommal, itt látta meg az egységesebb, szervezettebb kisebbségi irodalom meg-

teremtésének missziós feladatát és ennek a feladatnak megvalósítására alapítja a Vajdasági Írást, az első jugoszláviai magyar irodalmi folyóiratot, amit később a ma is élő Kalangya követett. Ebben a folyóiratban az egymástól elkülönülten dolgozó írók nagy részét közös munkába fogja, induló írókat nevel, fedez fel, publicitáshoz segít, néhány lelkes irodalombaráttal új könyvkiadó vállalatot alapít, erdélyi mintára Helikont rendez s csak a bácskai közöny, az elszegényedett magyarság és a fáradhatatlan szervező egyre súlyosbodó betegsége akadályozza annak, hogy mindebből a szép kísérletből izmosabb, erőteljesebb irodalmi atmoszféra fejlődjön.

Szenteleky Kornél, a jugoszláviai magyar irodalom alig pár esztendősen életének újjászervezője, lelkes munkása ennek a dilettantizmusra, elsőkélyesedésre ítélt magyar szellemterületnek. Hogy ez az utat vágás nem mindenben lett százszázalékos eredmény, és hogy éppen az európai orientációjú kultúrákért rajongó, az egyetemes műveltség nemességében bízó Szenteleky Kornél volt kénytelen erőszakolt regionális irodalmat propagálni, a lokális couleur sokszor dadogó kísérleteit értékévé avanzsálni, az annak a sajtóságos atmoszférának volt következménye, amit fáradhatatlan munkabíráásával megteremtett környezete fejlesztett ki. Szenteleky Kornél nélkül még nehezebb lesz ezeket a szemmel láthatóan felburjánzó kísérleteket attól az irodalomtól elkülöníteni, távol tartani, amely a magyar hit és az örök szépség kultuszán át az egymás és az európai szellemiség megértéséhez vezet.

A szíváci körorvos kis háza, amely hosszú évekig a Vajdaság magyar művelődésének és a jugoszláv irodalom felé közeledő baráti megértésnek központja volt, elsötétedett. Az éjszakába világító lámpa kialudt éppen úgy, mint két évvel ezelőtt nagy ideálja: Kuncz Aladár. Szenteleky Kornél is megtért az anyaföldre, amelyben hitt és amelyről elszakadni sohasem tudott.«

Távolban elhaló búcsúzó szavak... Emléket idézünk velük. Nem is az író és irodalomszervező emlékét. Szenteleky irodalmi munkálkodásának korszerű átértékelése, értékeinek történelmi rögzítése az utókor, tehát a mai kibontakozás irodalomtörténetészeinek és esztétáinak feltétlen feladata. Ez a régi szavakat, régi mondatokat idéző emlékezés csupán azt kívánja érzékeltetni, hogyan is tekintettek az íróra és irodalmi vezérré kortársai, akik közül ma már egyre kevesebben vannak sorainkban.

Kolozsi Tibor összeállítása